

The background features a dense arrangement of autumn leaves in shades of orange, yellow, and red. On the left side, there are decorative golden swirls and a checkered pattern. The text is centered on a white rectangular area.

**МИ  
ПАМ'ЯТАЄМО...**

**Електронний  
лінгвомеморіальний  
альманах**

**Хмельницький 2021**

Хмельницький національний університет  
Гуманітарно-педагогічний факультет  
Кафедра української філології

# **Ми пам'ятаємо...**

## **Електронний лінгвомеморіальний альманах**

Матеріали круглого столу  
Всеукраїнської науково-практичної  
конференції  
«Проблеми філології: історія та сучасність»  
(Хмельницький, 19 лютого 2021 року)

**Ми пам'ятаємо : електронний лінгвомеморіальний альманах. Упорядник  
Торчинський М. М. Хмельницький, 2021. 47 с.**

Матеріали круглого столу Всеукраїнської науково-практичної конференції  
«Проблеми філології: історія та сучасність» (19 лютого 2021 року)

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української філології  
Хмельницького національного університету (протокол № 12 від 5 квітня 2021 р.)

У першому випуску альманаху подано спогади про відомих мовознавців  
України Петра Семеновича Дудика, Віталія Вікторовича Жайворонка, Святослава  
Йосиповича Караванського, Валентину Миколаївну Литовченко, Валентину  
Ісидорівну Перебийніс, Ганну Романівну Передрій, Олександра Даниловича  
Пономарева, Віру Юріївну Франчук.

## ЗМІСТ

*Передмова*.....6

*Дудик  
Петр Семенович*



**ПАТРІОТ. НАУКОВЕЦЬ.  
УЧИТЕЛЬ**

*Павлушенко О. А.* 7

*Жайворонок  
Віталій Вікторович*



**В. В. ЖАЙВОРОНОК –  
ЛЕКСИКОГРАФ,  
ЛЕКСИКОЛОГ,  
ЕТНОЛІНГВІСТ**

*Торчинський М. М.* 12

**ПОЧЕСНИЙ ПРОФЕСОР  
УМАНСЬКОГО  
ПЕДУНІВЕРСИТЕТУ**

*Розгон В. В.* 18

*Караванський  
Святослав Йосипович*



**СВЯТОСЛАВ  
КАРАВАНСЬКИЙ:  
БІОГРАФІЧНИЙ ПОРТЕТ  
У ПРОФІЛЬ**

*Фаріон І. Д.* 21

*Литовченко  
Валентина Миколаївна*



**СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ**

*Кухар Н. І.,  
Прокопчук Л. В.* 26

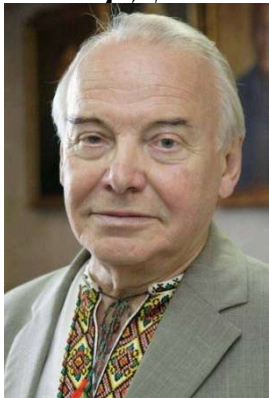
*Перебийніс  
Валентина Ісидорівна*



*Передрій  
Ганна Романівна*



*Пономарів  
Олександр Данилович*



*Франчук  
Віра Юрійвна*



**В. І. ПЕРЕБИЙНІС –  
ФУНДАТОР  
СТРУКТУРНО-  
МАТЕМАТИЧНОЇ  
ЛІНГВІСТИКИ**

*Голубова Н. В.* 30

**Г. Р. ПЕРЕДРІЙ –  
НАУКОВЕЦЬ-  
МЕТОДИСТ, УЧИТЕЛЬ  
УЧИТЕЛІВ**

*Ярмоленко Г. А* 34

**ІЗ ГРОНА  
ШІСТДЕСЯТНИКІВ  
(СЛОВО ПРО ВЧИТЕЛЯ)**

*Мацько В. П.* 37

**ВІРА ЮРІЇВНА  
ФРАНЧУК – (НЕ)ПРОСТО  
ЛЮДИНА, ДРУГ,  
НАУКОВЕЦЬ**

*Денисюк В. В.* 42

**Торчинський М. М.**  
(*Хмельницький національний університет*)

## В. В. ЖАЙВОРОНОК – ЛЕКСИКОГРАФ, ЛЕКСИКОЛОГ, ЕТНОЛІНГВІСТ



*Віталій Вікторович Жайворонок* (1941–2019 рр.), доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства імені О. О. Потебні, автор більш ніж 100 наукових праць із лексикології, стилістики, синтаксису, етнолінгвістики, перекладознавства, лінгводидактики.

У словниках-довідниках «Знаки української культури» [4, с. 216] та «Антологія знаків української культури» [2, с. 228] їхній автор, Віталій Вікторович Жайворонок, писав про те, що пташку жайворонка «здавна сприймають як вісника весни»; «із прильотом жайворонків пов'язували початок польових робіт», а «за легендою, жайворонок, як і ластівка, виймав колючі терни із вінка розп'ятого Христа». Даруйте за такі асоціації прізвища видатного нашого мовознавця, але, думаю, багато хто з нас ще з дитинства пам'ятає, як радісно навесні ми слухали спів цієї пташки, коли вона піднімалася високо в небо, а тоді каменем летіла вниз, щоб знову почати своє сходження до небес. Можливо, саме тому так позитивно усіма сприймалася ця людина, навіть ще до знайомства з нею.

Ірина Святославівна Гнатюк, яка в четвертому номері часопису «Українська мова» за 2019 рік в рубриці «Незабутні імена» надрукувала статтю «Покликаний словом», присвячену світлій пам'яті Віталія Вікторовича [1],

навила цікавий факт, що якоюсь мірою міг вплинути на обрання майбутнім науковцем життєвого шляху. Зокрема, дослідниця зазначає, що на гербі і прапорі рідного села Денисівка Оржицького району Полтавської області, де 7 листопада 1941 року народився малий Віталік, була зображена розгорнута срібна книга в золотій оправі.

І хоч герб та прапор затвердили лише 2004 року, але, мабуть, славні традиції українства здавна панували в поселенні, адже його уродженцями були, зокрема,



замучений у казематах НКВД український поет-пісняр і журналіст Марко Прокопович Кожушний, українська поетеса, журналістка, краєзнавиця Таїсія Василівна Шаповаленко, український політик, голова Полтавської обласної ради Петро Васильович Ворона і, звичайно, Віталій Вікторович Жайворонок – відомий український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, укладач фундаментальних словників української мови.

Саме в Денисівці український народний філософ і просвітитель Володимир Вікторович Лесевич 1864 року заснував першу серед сіл краю школу з викладанням предметів українською мовою, а першого вчителя цього навчального закладу Бориса Опанасовича Шиманського пізніше заслали до Сибіру за українофільство. 1884 року Володимир Лесевич збудував нове приміщення школи; на початку ХХ століття уже на кошти земства була створена нова школа, яка називалася «земським училищем»; після другої світової війни діти навчалися в будівлі сільської управи, де, зокрема, здобув освіту і Віталій. Сучасне двоповерхове приміщення було збудоване 1973 року.

Про матеріальні статки селянської родини, у якій зростав хлопець, свідчать його спогади про те, якими смачними були «вареники з крихтами» (ми так уявляємо, що це – з крихтами хліба, підсмаженими на олії). Однак це не зашкодило хлопцю закінчити школу із золотою медаллю і, вступивши до Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького, здобути фах українського філолога.

Потім була робота в Криму, де Віталій Вікторович два роки (1963–1964) викладав українську й російську мову та літературу в Луговській восьмирічній школі Джанкойського району.

Слід уточнити, що свою долю Віталій зустрів не на півострові, як про це написала в статті І. С. Гнатюк, а в Києві на вокзалі, звідки майбутня дружина



Людмила від'їжджала до Львова. Познайомив їх товариш Жайворонка, і між молодими людьми відразу ж спалахнули почуття. Звичайно ж, не можна було не закохатися у статного полтавчанина. Не поступалася йому вродою й корінна ленинградка, яка після одруження «переманила» молодого чоловіка в північну столицю, де він працював у школі і підпрацьовував редактором у науково-дослідному інституті. Однак через два роки подружжя повернулося в Україну. У щасливому шлюбі Віталій Вікторович і Людмила

Миколаївна прожили 55 років, виховали двох синів – Вадима і В'ячеслава, які

теж здобули в Києві філологічну освіту. Є і два онуки – Єгор і Всеволод. Це означає, що підростають продовжувачі славного роду Жайворонків.

Сім'я була дуже гостинною, ми неодноразово гуртувалися на кухні, і приємно було спілкуватися і з Віталієм Вікторовичем, який умів глибоко вникнути в проблему й дати мудру пораду, і з Людмилою Миколаївною, яка не лише швидко накривала щедрий стіл, а й допомагала в розв'язанні багатьох питань, як наукових, так і життєвих. Пам'ятається гарний тост від Віталія Вікторовича: «Хай у наших ворогів виросте пірля в горлі» (саме так – «пірля» замість «пір'я»). А ще він вдало переклав російську примовку *«Во все века четвёртый тост за мужика»* як *«У всі часи, у всі віки ми н'єм за вас, чоловіки»*. Узагалі мовлення Віталія Вікторовича було образним, багатим на фразеологізми, приказки і прислів'я, порівняння й епітети. Так, вищий рівень здивування він супроводжував словами «Впасти з кухонної табуретки і вбитися», а зі скрутної ситуації пропонував вихід: «Якось воно буде, бо не може бути, щоб якось воно не було». Оце саме «воно» в уяві Жайворонка справді існувало й керувало нашим життям.

Час у розмовах минав так швидко й непомітно, що не раз ми ледве встигали на автобус чи поїзд, щоб поїхати додому.

Зустрічалися ми і в Умані, куди Віталій Вікторович у середині 90-х років



минулого століття був запрошений на роботу за сумісництвом на кафедру української мови Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини за рекомендацією Віри Юріївни Франчук (про цей період далі розповість В. В. Розгон, нинішня очільниця цієї кафедри).

Зазначимо, що В. В. Жайворонок надзвичайно відповідально ставився до проведення занять, ретельно готувався до них, переживав і хвилювався перед парами, як початківець. Декілька разів мені доводилося бути присутнім на його лекціях, тому можу засвідчити, як позитивно студенти сприймали лектора і як випускники зберігають конспекти лекцій, використовуючи їх уже у практиці своєї роботи.

Крім власне навчальної роботи, ще були й іспити кандидатського мінімуму, попереднє обговорення робіт, проведення семінарів, конференцій, пленумів, і, звичайно ж, прогулянки чарівною «Софіївкою» – і в колі колег-науковців, і разом із дружиною, адже Людмила Миколаївна часто із задоволенням приїжджала в Умань.

Важко переоцінити внесок Жайворонка в розбудову й уманської філологічної школи, і загалом українського мовознавства.



Хочемо насамперед згадати, як Віталій Вікторович умів допомагати в редагуванні наукових праць – тез, статей, посібників, дисертацій. Після нього можна було не сумніватися в їхній якості. Я, наприклад, довго шліфував назву своєї докторської дисертації, а Віталій Вікторович, прочитавши текст як експерт спеціалізованої вченої ради, одразу ж запропонував той варіант, який став остаточним. І хоча моїм науковим

керівником при написанні кандидатської дисертації був Степан Пилипович Бевзенко, а науковим консультантом докторської – Анатолій Кирилович Мойсієнко, але скільки мудрих порад я отримав саме від В. В. Жайворонка – і при написанні наукових праць, і як наукового керівника уже своїх аспірантів! По-доброму заздрилося вихованцям Віталія Вікторовича, більшість із яких – це уманчани, однак були і здобувачі наукових ступенів доктора чи кандидата філологічних наук із Києва, Львова, Дрогобича, Чернівців (боюсь помилитися з локацією або не назвати когось!), зокрема Зоряна Григорівна Коцюба, Зоряна Степанівна Василяшко, Василь Степанович Марченко, Ганна Іванівна Онufrійчук, Марія Володимирівна Філіпчук. Разом із його вихованцями можу відзначити глибоку порядність науковця, його доброзичливість, надзвичайну працьовитість і непересічний талант мовознавця – насамперед лексикографа.

Навіть якби Віталій Вікторович більше нічим не займався, його ім'я прославили б словникові видання.

Це, зокрема, «Словник української мови» [7] на 165 тис. слів 2016 року видання, у якому схарактеризовано написання, вимову, словозміну, функціонування,



сполучуваність слів, походження запозичених слів тощо. Із щирою вдячністю зберігаю цей словник із дарчим підписом – «Родині Торчинських Наталці і Михайлові з глибокою повагою та любов'ю. Автор. 21.03. 19 р.».

За редакцією Віталія Вікторовича 2003 року вийшов і «Російсько-український словник» [6] на 160 тисяч слів, укладений гніздовим способом, що диктується логікою словотворення. Дуже вдалою є ілюстративна частина видання, особливо українськомовна. Теж тішуся гарним побажанням, написаним автором 20.02.04 р.: «Дорогому Михайлові Миколайовичу з глибоким почуттям вдячності, щирої приязні й побажання від усієї душі успіхів у творчому зростанні».



Словник-довідник «Велика чи мала літера?» [3] (2004 рік) – це перше в українській лексикографії видання, присвячене

написанню з великої чи малої літери географічних назв, назв політичних та громадських організацій, адміністративних найменувань, назв посадових осіб, церковно-календарних та народних свят, знаменних дат, міфологічних, астрономічних, церковних, теологічних назв, документонімів тощо.

Ще два словники-довідники В. В. Жайворонка («Знаки української етнокультури» [4] – 2006 р.; «Антологія знаків української етнокультури» [2] – 2018 р.) – це розміщена в алфавітному порядку українська лексика і фразеологія, що в народній мові має різноманітний етнокультурний підтекст і витлумачується відповідними цитатами з усної народної творчості, класичної та літописної літератури, Біблії тощо.



Як навчальний посібник, рекомендований Міністерством освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів, кваліфікується праця «Українська етнолінгвістика» [5] (2006 рік), у якій автор застосовує антропоцентричний підхід до

вивчення мовних одиниць, аналізує мову з огляду на її творця, тобто український етнос. Гордий з того, що в Передмові Віталій Вікторович висловив щирю вдячність «працівникам Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини М. М. Торчинському, В. В. Денисюку та С. А. Шуляк» за допомогу у виданні цієї книжки.



Назвемо й інші наукові й навчально-методичні праці Віталія Вікторовича Жайворонка (він був їхнім автором, співавтором, редактором, укладачем тощо), як-от:

одинадцятитомний «Словник української мови» (1970–1980 роки), зокрема сьомий (1976 рік) і восьмий (1977 рік) томи, а також «Словник скорочень в українській мові» (1988 рік);

навчальні посібники «Українська мова в професійній діяльності» (2006 рік)



та два видання з українознавства для першого («Світлиця» – 2001 рік) і другого («Дивограй» – 2001 рік) класів;

монографії «Усне побутове літературне мовлення» (1970 рік), «Мова.

Людина Суспільство» (1977 рік), «Український правопис. Проект найновішої редакції» (1999 рік) та інші;

численні статті з лексикології, етнолінгвістики, синтаксису, стилістики, перекладознавства.

За плідну наукову і педагогічну діяльність Віталій Вікторович Жайворонок був відзначений Почесними грамотами Президії Верховної Ради УРСР (1985 рік), Національної академії наук України (2005 р.) та Кабінету Міністрів України (2010 рік).

Але є ще одна, не менш важлива відзнака – світлі спогади про цю славу людину і щира вдячність їй за все, що вона зробила. За чверть століття спілкування з Мовознавцем із великої літери я отримав неоціненний досвід як з організації та проведення наукових досліджень, так і власне із життя, і під цими словами, упевнений, підпишуться сотні тих, кому пощастило спілкуватися з Віталієм Вікторовичем.

### **Бібліографія**

1. Гнатюк І. С. Покликаний словом. Світлої пам'яті В. В. Жайворонка (07.11.1941 – 12.08.2019). *Українська мова*. 2019. № 4 (72). С. 159–163.
2. Жайворонок В. В. Антологія знаків української етнокультури. Словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2018. 758 с.
3. Жайворонок В. В. Велика чи мала літера? Словник-довідник. Київ: Наукова думка, 2004. 202 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика. Нариси: навчальний посібник. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
6. Російсько-український словник. За редакцією Жайворонка В. В. Київ: Абрис, 2003. 14224 с.
7. Словник української мови. Науковий редактор Жайворонок В. В. Київ: Просвіта, 2016. 1316 с.

**Розгон В. В.**  
*(Уманський державний педагогічний  
університет імені Павла Тичини)*

## ПОЧЕСНИЙ ПРОФЕСОР УМАНСЬКОГО ПЕДУНІВЕРСИТЕТУ



Колектив кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини завжди з теплом і вдячністю згадує про співпрацю і дружні взаємини із доктором філологічних наук, професором, провідним науковим співробітником Інституту мовознавства імені О. О. Потебні Віталієм Вікторовичем Жайворонком, якого запросив до нас на роботу шановний доктор філологічних наук, професор Михайло Миколайович Торчинський, тоді завідувач кафедри української мови Уманського

педуніверситету.



Віталій Вікторович працював на нашій кафедрі понад 10 років і брав активну участь у житті кафедри, факультету й університету, у науково-практичних конференціях, круглих столах, Пленумі координаційної ради, який відбувався на базі нашого університету, був членом журі II етапу Всеукраїнського конкурсу студентських

наукових робіт, став почесним професором Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Викладачі та студенти завжди радо зустрічали професора В. В. Жайворонка в нашому університеті, з цікавістю слухали його наукові доповіді про глибини українського слова, народну культуру, світогляд українського народу, міфологічний світ давнього народного світосприймання, про перспективи й актуальність проблем сучасного українського мовознавства тощо.

У своїх наукових працях Віталій Вікторович на багатьох прикладах довів, що українська національна культура живиться з невичерпних народних джерел, а наша мова зберігає неперевершені зразки етносимволіки. Особливої уваги заслуговує лексикографічний опис багатьох лексем, семантика яких має